

Ways of Interacting with the Physically and Mentally Disabled in Religious Teachings

Abolfazl Teymuri^{ID}, Rasul Mohamadjafari*^{ID}

Quran and Hadith Sciences Department, Humanities Faculty, Shahed University, Tehran, Iran.

*Correspondence should be addressed to Mr. Rasul Mohamadjafari; Email: r.mjafari@shahed.ac.ir

Article Info

Received: Mar 16, 2019

Received in revised form:

May 27, 2019

Accepted: Jun 10, 2019

Available Online: Jun 22, 2019

Keywords:

Behavior

Mentally Disabled

Physically Disabled

Society

Religion

Abstract

Background and Objective: Physically and mentally disabled people are a part of community whose lifestyle has its own particular conditions and the quality of the interaction of people with them is of paramount importance. This issue has long been raised in human societies and religious teachings. Exploring verses and narratives to find out the duties of community members in their interaction with mentally and physically disabled people is one of the foundations of the research that helps enhance their quality of life. Therefore, this research is to find the view of the Holy Quran and narrations on how people should interact with mentally and physically disabled people.

Methods: In this research, verses and narratives related to mentally and physically disabled people have been investigated through materials and thematic analysis. The authors reported no conflicts of interest.

Results: The findings show that people should provide mentally and physically disabled people with financial support, spiritual needs like respectful behavior, and no humiliation. Emotional needs such as affection and generosity; and social needs like interaction and assistance and avoiding resentment are the other types of need.

Conclusion: People play an important role in satisfying different needs of mentally and physically disabled people mentioned above. Performing these tasks by community members brings about positive features such as self-confidence, community reunification, empowerment and feeling of satisfaction in mentally and physically disabled people.

Please cite this article as: Teymuri A, Mohamadjafari R. Ways of Interacting with the Physically and Mentally Disabled in Religious Teachings. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2019;5(2):138-147. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i2.19186>

Summary

Background and Objective

Physically and mentally disabled people are a part of community whose lifestyle has its own particular conditions and the quality of the interaction of people with them is of paramount importance. This issue has long been raised, receiving attention in communities and religious teachings. Exploring verses and narratives to find out the duties of community members in their interaction with mentally and physically disabled people is one of the foundations of the research that helps increase their quality of life. Therefore, this research is to find the view of the Holy Quran and narrations on how people interact with mentally and physically disabled people.

Methods

This descriptive research was conducted Using materials and thematic analysis. Verses and narratives

related to mentally and physically disabled people were firstly extracted; then, they were categorized regarding their purposes. After that, interactions with the mentally and physically disabled were examined and analyzed.

Results

According to the verses and hadiths, when interacting with the physically and mentally disabled, people have some duties as follow:

A) Financial needs: in many hadiths providing basic and financial needs of the disabled is recommended. For example, according to one hadith, Imam Sadegh (PBUH) gave some money to a follower who was sight-impaired to employ a servant to help him for daily walk (1).

B) Spiritual needs: This need is the most important need of disabled people which has two axes: 1. Respectful interaction of community with them and not disdaining them. As an example we can refer to the beginning verses of Abas surah that reads: whenever a

needy person comes to you, if he is blind, the best thing to do is paying more attention to him and behaving kindly (2). 2. Following the Islamic rules when you are with them: some people have this wrong belief that if the person is blind or deaf, they can show any kinds of behavior such as not wearing modest clothes or say whatever word -like gossiping- theological rules have forbidden such behavior and mindset, having ordered people to follow Islamic rules. As an example it is narrated that the son of Ome Maktom asked the Prophet to enter his house while his two wives Ayesha and Hafseh were with him, Prophet Mohammad ordered them to get up and go to their room: but they said: he is blind! Prophet answered: although he doesn't see you, you can see him (1).

C) Emotional needs: One of the emotional needs of the disabled is treating them with kindness and respect which is highly recommended by our Imams. Abohanzeh Somali quoted from Imam Baqer (PBUH): If a human has these four traits, God will bestow him Heaven: providing a shelter for orphans, showing mercy to the disabled, being kind with his parents and getting along with his slaves (4). Apart from that, religious leaders showed their dissatisfaction with those who act against this. As an instance, Imam Hossein blamed the leaders who keep silent against the cruelty of oppressors and quoted: you have violated the rights of the weak, you have left the blind, deaf and disabled on their own and don't show them mercy (5).

D) Social needs: Among the duties of people while encountering the disabled is an effective relationship with them. One of the good instances of this interaction is being present in their parties and also inviting them to your parties while talking and eating with them. It is narrated that the cause of descending this verse (Noor Surah 61) -that talks about giving permission to eat with the blind, lame and sick people- pointing out that healthy people shouldn't separate their foods from the disabled, trying to interact with each other (6).

To raise the motivation of people to provide the needs of the disabled, religious leaders have pointed out the rewards of God for them. For helping the blind, it is narrated: if someone helps a blind person to take forty steps, the reward of a little bit of that will be more than giving charity to the whole world (8), and also about the good deeds of conveying the message to the deaf people, Imam Sadegh said: helping the deaf understand a message without frowning and getting angry is a nice charity (3).

Not annoying the disabled is another need of their social needs. According to hadiths, bothering the disabled can be seen differently:

A) Gazing: staring at the disabled will annoy them. Prophet Mohammad (PBUH) says: don't stare at those who suffer from leprosy since this upsets them (6).

B) Frightening: frightening the disabled causes their power or potential to decrease and this is against all Islamic and humane rules. Those who do this have to compensate. It is narrated that Imam Sadegh (PBUH) told Aboharoun Makfouf who was blind: what is your idea about a blind who walks around the city, suddenly

a man calls him and says: There is a well in front of you and the blind man couldn't walk anymore. The blind man got close to the person and said: I was walking around the city and didn't need a guide; then Imam said: He is your guide hereafter to compensate (11).

C) Mocking: Imam Sadegh said, when you see someone who got involved in a calamity and you are blessed, say: oh God, I never mock. I'm not proud and I thank you for all my big blessings (12).

D) Blaming: It is narrated that after Prophet Ayyub got cured, he was asked: what has bothered you the most when you were sick? He responded: Enemies' blames (5).

E) Showing off: This also upsets them. Prophet Mohammad quoted: when you see someone getting involved in a calamity, thank God but in a way that they don't hear you since they get sad (9).

Conclusion

People play an important role in meeting different needs of mentally and physically disabled people mentioned above. Performing these tasks by community members creates positive features such as self-confidence, community reunification, empowerment and feeling of satisfaction among mentally and physically disabled people.

Funding

According to the authors, this research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

References

1. Kulayni M. Al-Kafi. Researcher, Ali Akbar Ghaffari and Mohammad Akhundi. 4 ed. Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986. V5. (Full Text in Arabic)
2. Tabatabaee MH. The Balance in interpretation of Quran (Tafsir al-Mizan). 5 ed. Qom: Qom scientific board of educators in social Islamic publication office; 1995. (Full Text in Persian)
3. Sadoogh M. Savab al-A'mal va Eghab al-A'mal. 2 ed. Qom: Dar al-Sharif al-Rahna Lennashr; 1985. (Full Text in Arabic)
4. Hakimi MR. Al-Hayat. Translator, Ahmad Aram. 1 ed. Tehran: Islamic Culture publishing office; 2002. (Full Text in Persian)
5. Qomi A. Qomi commentary. Researcher, Musavi Jazayeri 4ed. Qom: Dar al- Ketab; 1988.
6. Majlesi MB. Behar Al-Anvar. 2 ed. Beirut: Dar al-Ehya al-torath al-Arabi; 1982. (Full Text in Arabic)
7. Qomi A. Safinat al-Bihar. 1 ed. Qom: Osveh; 1993.
8. Toosi M. Tahzib Al Ahkam. Researcher Kharsan. 4 ed. Tehran: Dar Al- kotob A-Islameyyah; 1968.
9. Kulayni M. Al-Kafi. Researcher, Ali Akbar Ghaffari and Mohammad Akhundi. 4 ed. Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986. V2. (Full Text in Arabic)

اسلوب تعامل المجتمع مع المعاقين جسميا وعقليا وفقا للتعاليم الدينية

ابوالفضل تيموري رسول محمدجعفري

قسم علوم القرآن والحديث، كلية العلوم الإنسانية، جامعة الشاهد، طهران، ايران.

*المراسلات الموجهة إلى السيد رسول محمدجعفري؛ البريد الإلكتروني: r.mjafari@shahed.ac.ir

معلومات المادة

الوصول: ٩ رجب ١٤٤٠

وصول النص النهائي: ٢٢ رمضان ١٤٤٠

القبول: ٦ شوال ١٤٤٠

النشر الإلكتروني: ١٨ شوال ١٤٤٠

الكلمات الرئيسية:

اسلوب التعامل

الدين

المعاقون جسديا

المعاقون عقليا

المجتمع

الملخص

خلفية البحث وأهدافه: يعتبر المعاقون جسميا وعقليا جزءا من هيكلية المجتمع حيث تتطلب اسلوب حياتهم معدات خاصة احدى القضايا المهمة في هذا المجال كيفية تعامل المجتمع معهم وكانت ولا تزال هذه القضية موضع الاهتمام لدى المجتمعات البشرية والتعاليم الدينية. يعد البحث في الآيات والروايات الدينية بغية الحصول على دور المجتمع وواجباته في التعامل مع المعاقين من ضروريات التحقيق والذي سيساعد في تحسين جودة حياتهم. ومن هذا المنطلق تقوم الدراسة الحالية بالبحث عن موقف القرآن والروايات في مجال كيفية تعامل المجتمع مع المعاقين وذوي الاحتياجات الخاصة ٢٠١٦.

منهجية البحث: في هذه الدراسة تم استخراج الآيات والروايات ذات الصلة بالمعاقين ومن ثم تم تبينها مستخدما المنهج الوصفي والتحليلي من نوع التحليل المفهومي والاسنادي. تمت مراعاة جميع الموارد الاخلاقية في هذا البحث وازافة الى هذا فإن مؤلفي البحث لم يشيروا الى اي تضارب في المصالح.

الكشوفات: اظهرت الكشوفات أنه على افراد المجتمع ان يقوموا بتوفير احتياجات المعاقين. وهذه الاحتياجات هي: الاحتياجات المادية بما في ذلك الدعم المادي والاحتياجات الروحية مثل التعامل بالاحترام وبعيدا عن الازدراء والتحقير، الاحتياجات العاطفية كالحب والحنان والمحبة والاحتياجات الاجتماعية مثل القيام بالعلاقات الطيبة مع المعاقين وعدم الابتعاد عنهم وكذلك مساعدتهم والكف عن ايذاءهم.

الاستنتاج: إن واجبات افراد المجتمع تجاه المعاقين وذوي الاحتياجات الخاصة تلعب دورا مهما في توفير احتياجاتهم المادية والروحية والعاطفية والاجتماعية والقيام بهذه الواجبات من قبل أفراد المجتمع يؤدي الى خلق الصفات الايجابية كالثقة بالنفس لدى المعاقين والعودة الى احضان المجتمع وتقويتهم والشعور بالرضا عن الحياة فيهم.

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Teymuri A, Mohamadjafari R. Ways of Interacting with the Physically and Mentally Disabled in Religious Teachings. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2019;5(2):138-147. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i2.19186>

شیوه‌ی تعامل جامعه با کم‌توانان جسمی و ذهنی در آموزه‌های دینی

ابوالفضل تیموری^{id}، رسول محمدجعفری^{id*}

گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده‌ی علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

*مکاتبات خطاب به آقای رسول محمدجعفری؛ رایانامه: r.mjafari@shahed.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۲۵ اسفند ۱۳۹۷

دریافت متن نهایی: ۶ خرداد ۱۳۹۸

پذیرش: ۲۰ خرداد ۱۳۹۸

نشر الکترونیکی: ۱ تیر ۱۳۹۸

واژگان کلیدی:

جامعه

دین

شیوه‌ی تعامل

کم‌توانان جسمی

کم‌توانان ذهنی

چکیده

سابقه و هدف: کم‌توانان جسمی و ذهنی بخشی از بدنه‌ی جامعه هستند که شیوه‌ی زندگی آنان اقتضائات ویژه‌ی خود را دارد. یکی از مسائل مهم در این زمینه، کیفیت تعامل افراد جامعه با آنان است. این مسئله از دیرباز در جوامع بشری مطرح بوده و در آموزه‌های دینی نیز به آن توجه شده است. واکاوی آیات و روایات برای یافتن وظایف افراد جامعه در تعامل با آنان یکی از بایسته‌های تحقیق است که کمک بسیاری به کیفیت زندگی آنان خواهد کرد؛ از این رو، این پژوهش به یافتن دیدگاه قرآن و روایات در زمینه‌ی چگونگی تعامل افراد جامعه با افراد کم‌توان می‌پردازد.

روش کار: در مطالعه‌ی حاضر، آیات و روایات مرتبط با کم‌توانان استخراج؛ و با روش توصیفی و تحلیلی از نوع تحلیل مفهومی و اسنادی تبیین شد. مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد که افراد جامعه وظیفه دارند نیازهای کم‌توانان را تأمین نمایند. این نیازها عبارت است از: نیازهای مادی مانند حمایت مالی؛ نیازهای معنوی مانند رفتار احترام‌آمیز و به دور از تحقیر و توهین؛ نیازهای عاطفی مانند مهرورزی و محبت؛ و نیازهای اجتماعی مانند ارتباط و دوری نگزیدن و یاری‌رسانی و آزار نرساندن به کم‌توانان.

نتیجه‌گیری: وظایف افراد جامعه در قبال کم‌توانان در تأمین نیازهای مادی، معنوی، عاطفی و اجتماعی آنان نقش بسزایی دارد. انجام این وظایف از سوی افراد جامعه موجب شکل‌گیری ویژگی‌های مثبتی همچون اعتماد به نفس، بازگشتن به آغوش جامعه، قدرتمندتر شدن و احساس رضایتمندی در افراد کم‌توان می‌شود.

استناد مقاله به این صورت است:

Teymuri A, Mohamadjafari R. Ways of Interacting with the Physically and Mentally Disabled in Religious Teachings. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2019;5(2):138-147. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v5i2.19186>

مقدمه

محروم‌اند و این مسئله آنان را در زندگی با چالش‌ها و مشکلات متعددی روبه‌رو کرده است؛ از این جهت شیوه‌ی تعامل با آنان، با دیگر افراد جامعه متفاوت خواهد بود. چنانکه طبق یافته‌های برخی پژوهش‌ها، درمان گروهی-ترکیبی دعا و روان‌شناسی مثبت می‌تواند در افزایش معناجویی و کاهش اضطراب مرگ

کم‌توانان جسمی و ذهنی از مهجورترین قشرهای جامعه هستند. این افراد از نعمت سلامتی -که از مهم‌ترین نعمت‌هایی است که اغلب افراد جامعه از آن برخوردارند-

بسیاری وجود دارد که متضمن تشویق و دعوت به این امر است؛ درباره‌ی سیره‌ی امام سجاد (ع) آمده است که ایشان دوست داشتند طعامشان را به یتیمان و آسیب‌دیدگان و افراد زمین‌گیر و مسکینانی که راه چاره به روی آنان بسته است، بدهند و با دستشان بدانها می‌خوراندند و نیز از طعامشان به خانواده‌ی کسانی از آنان که صاحب خانواده بودند هم می‌بردند (۴). علاوه‌براین، در آیه‌ی «أَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ» (۵)؛ «به درمانده‌ی مستمند بخورانید»، واژه‌ی «بائس» را به نابینای زمین‌گیر معنا کرده‌اند (۶) که مؤیدی از قرآن بر این امر است. از مصادیق دیگر تأمین نیاز کم‌توانان، فراهم نمودن احتیاجات آنان است؛ برای مثال، امام صادق (ع) به فردی از اصحاب خویش که نابینا بود، از دارایی خویش مبلغی عطا فرمود تا برای خویش خدمتکاری بگیرد و او را در رفت و آمد کمک کند. ابوهارون مکفوف [نابینا] گوید: «امام صادق (ع) به من فرمود: آیا خوش داری که راهنمایی برایت باشد - تا به هنگام راه رفتن دستت را بگیرد؟ - گفتم: آری، فدایت شوم. آنگاه حضرت سی دینار به من داد و فرمود: خدمتگزاری خریداری کن. ابوهارون با پول حضرت خدمتکار را خرید و در موسم حج به هنگام دیدار با امام، حضرت از او پرسید: خدمتکار تو چگونه است؟ ابوهارون گفت: بسیار خوب است» (۷).

به این نکته باید توجه داشت که رسیدگی به امور کم‌توانان جسمی و تأمین نیازهایشان در هر شکل و قالبی اعم از اطعام کردن، صدقه دادن و راه‌های دیگر، از فضیلت بالاتری نسبت به امور مشابه در غیر کم‌توانان جسمی و ذهنی برخوردار است. رسول خدا (ص) می‌فرماید: صدقه اجزاء و انواعی دارد؛ جزئی از آن دارای ده برابر فضیلت و پاداش است و آن صدقه بر مردم عادی است و جزئی از آن دارای هفتاد برابر فضیلت و پاداش است و آن صدقه بر کسانی است که دچار نقص‌های جسمانی و ناتوانی هستند (۸).

از دیگر نیازهای مادی کم‌توانان نیازهای درمانی است؛ برخی از کم‌توانان جسمی و ذهنی به سبب نقص‌ها و مشکلاتشان نیازهای پزشکی و درمانی دارند؛ تأمین این نیاز از وظایف جامعه است و سبب سلامتی و بهبودی این افراد می‌شود.

در روایت است زنی از کنعان که فرزندی زمین‌گیر داشت، نزد حضرت عیسی (ع) آمد و گفت: ای نبی خدا! این فرزند من است که زمین‌گیر است، از خدا بخواه تا او را شفا دهد؛ پس حضرت عیسی (ع) از خدا برای دعا کردن اذن خواست و خدا به او اجازه داد و او را بهبودی بخشید (۹).

سالمدان زن معلول جسمی-حرکتی مقیم مراکز سالمندان مفید باشد (۱).

با توجه به اینکه دین اسلام دینی جامع و کامل است (۲)، به کم‌توانان جسمی و ذهنی توجه دارد و کیفیت زندگی متفاوتی را برای آنان در نظر گرفته است؛ این حقیقت را می‌توان از مجموعه‌ی آیات و روایات برداشت کرد. برای نمونه امام علی (ع) در عهدنامه‌ی مالک اشتر در این باره فرموده‌اند: «خدا را! خدا را! در طبقه‌ی فرودین از مردم، آنان که راه چاره ندانند و از درویشان و نیازمندان و بینوایان و از بیماری بر جای ماندگانند، که در این طبقه مستمندی است خواننده و مستحق عطایی است به روی خود نیاورنده» (۳).

با وجود عنایت دین اسلام به کم‌توانان، محققان به شیوه‌ی زندگی آنان در تعامل افراد جامعه، کمتر توجه کرده‌اند؛ این در حالی است که آشنایی هرچه بیشتر با کیفیت زندگی این‌گونه افراد، به‌ویژه در حوزه‌ی محل بحث کمک بسیاری به بهتر زیستن آنان خواهد کرد و دانش مشاوران سازمان بهزیستی، مدرسان و معلمان استثنایی را ارتقا خواهد داد. غیر از این، به سهم خود به کمک رسانه‌های دیداری، گفتاری و نوشتاری برای تولید آثاری در زمینه‌ی شرح چگونگی تعامل با کم‌توانان جسمی و ذهنی خواهد آمد. از این‌رو، در این تحقیق بر آنیم تا وظایف افراد جامعه را در تعامل با کم‌توانان جسمی و ذهنی بر اساس آیات قرآن و روایات امامان معصوم (ع) شرح دهیم.

روش کار

این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی از نوع تحلیل مفهومی و تحلیل اسناد انجام شد. در این تحقیق ابتدا آیات و روایاتی که به موضوع چگونگی تعامل افراد جامعه با کم‌توانان جسمی و ذهنی پرداخته است استخراج شد، سپس آیات و روایات با توجه به اهداف تحقیق دسته‌بندی شد، آنگاه به تحلیل و بررسی چگونگی تعامل افراد جامعه با کم‌توانان جسمی و ذهنی پرداخته شد.

یافته‌ها

بنابر آیات و روایات، افراد جامعه در رویارویی با کم‌توانان جسمی و ذهنی تکالیفی بر عهده دارند که در ذیل به شرح مبسوط آن پرداخته می‌شود:

الف) تأمین نیازهای مادی: یکی از وظایف افراد جامعه در تعامل با کم‌توانان، تأمین نیازهای مادی آنان است. احادیث

مسئله‌ی رعایت آداب و احکام اسلامی نزد این‌گونه افراد است. برخی تصور می‌کنند چون نابینایان نمی‌بینند و یا ناشنوایان نمی‌شنوند، می‌توانند هر نوعی در مقابلشان رفتار کنند؛ برای مثال، در مقابل افراد نابینا حجاب نداشته باشند و یا هر سخنی از غیبت و غیره در مقابل ناشنوا بر زبان برانند. آموزه‌های دینی چنین رفتار و پنداشتی را نهی کرده و افراد جامعه را به رعایت آداب و احکام اسلامی در مواجهه با کم‌توانان توصیه نموده است. روایت شده است: ابن‌امّ مکتوم از پیامبر (ص) اجازه‌ی ورود خواست، در آن زمان عایشه و حفصه نزد پیامبر (ص) بودند، پیامبر (ص) به آن دو فرمود: برخیزید و وارد اتاق شوید! آن دو گفتند: اما او که نابیناست! پیامبر (ص) پاسخ داد: اگر او شما را نمی‌بیند، شما او را می‌بینید! (۷).

گرچه ممکن است طبق این روایت نتوان رعایت حجاب در مقابل نابینایان را برای دیگران واجب دانست، اما بی‌گمان این روایت می‌تواند یک توصیه‌ی اخلاقی قابل دریافت باشد.

ج) تأمین نیازهای عاطفی: تأمین نیازهای عاطفی کم‌توانان جسمی و ذهنی از دیگر وظایف افراد جامعه است. محبت و مهرورزی یکی از این نیازها است که اساسی‌ترین اصل در تعامل افراد جامعه با این‌گونه افراد محسوب می‌شود. ائمه‌ی اطهار (ع) با بیان پاداش مهرورزی و ترحم به آنان، همگان را به این امر توصیه نموده‌اند. ابوحمزه ثمالی از امام باقر (ع) نقل کرده است که فرمود: چهار خصلت است که در هر کس باشد خداوند برای او در بهشت خانه‌ی بنا می‌کند: کسی که یتیم را جای دهد، بر ناتوان ترحم کند، به پدر و مادر خود مهر ورزد و با برده‌اش مدارا نماید (۱۵). همچنین رفتار عملی امامان معصوم (ع) در تعامل با این‌گونه افراد نیز گویای رحمت و مهرورزی با آنها است؛ به‌گونه‌ی که حتی اگر این افراد از دشمنان آنها بودند، از رحمت خود دریغ نمی‌کردند؛ چنانکه در روایتی آمده است: «فردی لال امام کاظم (ع) را به بدی یاد می‌کرد، یکی از اصحاب امام (ع) چاقویی خرید و با خود گفت: به خدا سوگند! وقتی که از مسجد بیرون آمد، او را خواهم کشت. ناگهان نامه‌ی بی‌طرف حضرت امام کاظم (ع) به این مضمون به او رسید: به حقی که بر گردن تو دارم، از لال دست بردار؛ چون خداوند نگهدار من است و مرا کفایت می‌کند» (۱۶).

بدیهی است آنچه در روایت «با بدی یاد کردن امام (ع)» از سوی فردی لال مطرح شده است، به‌صورت زبانی نیست، بلکه با افعال و حرکات فهمیده می‌شود.

پیشوایان دین، علاوه بر توصیه به مهربانی با این‌گونه افراد،

آثار آموزه‌های دینی در اهتمام جامعه به بیماران در طول تاریخ اسلامی حقیقتی انکارناپذیر بوده است. بنابراین، چنانکه نوشته‌اند: هنگامی که در اروپای قرون وسطا، هزاران بیمار روان‌پریش را به جرم جادوگر و همدست شیطان بودن تحت آزار و شکنجه قرار می‌دادند و احياناً می‌سوزاندند، در کشورهای اسلامی بخشی از بیمارستان‌ها به بیماران روانی اختصاص داده می‌شد. ریشه‌ی این نگاه به آموزه‌های دینی برمی‌گردد (۱۰).

ب) تأمین نیازهای معنوی: یکی دیگر از وظایف افراد جامعه در تعامل با کم‌توانان، تأمین نیازهای معنوی آنان است. انسانیت به جنبه‌ی روحی انسان مربوط می‌شود نه به جنبه‌ی جسمی و مادی او؛ از این‌رو، سلامت روح انسان مهم‌تر از جسم؛ و بیماری روح او مهم‌تر از بیماری جسم او است (۱۱).

مطالعات اخیر نشان داده است که سلامت معنوی در سلامت روانی و جسمی فرد و مقابله‌ی او با مشکلات نقش مؤثری دارد، همچنین معنویت می‌تواند موجب تقویت روانی و سازگاری انسان شود و همبستگی منفی معناداری بین سلامت معنوی و متغیرهایی مانند افسردگی، آشفتگی خلق و اضطراب وجود دارد، البته ارتباط معنادار مثبتی بین سلامت معنوی و عزت نفس و رضایت از زندگی گزارش شده است (۱۲). بنابراین نیاز به سلامت معنوی برای کم‌توانان دو چندان است و بر جامعه‌ی اسلامی لازم است بستر پاسخ‌گویی به نیازهای معنوی آنان را فراهم آورد تا آنان بتوانند به رشد و شکوفایی بُعد معنوی خود اقدام نمایند (۱۳). یکی از نیازهای معنوی کم‌توانان ارتباط و تعامل داشتن جامعه با آنان به شکل احترام‌آمیز و به دور از هرگونه تحقیر و توهین است، زیرا در غیر این صورت موجب خشم الهی و توبیخ خداوند می‌شود. علامه طباطبایی در تفسیر آیات ابتدایی سوره‌ی عبس - که درباره‌ی ترش‌رویی و رخ برتافتن از فردی نابینا است - نوشته است: غرض سوره عتاب هر کسی است که ثروتمندان را بر ضعفا و مساکین مؤمن مقدم می‌دارد، اهل دنیا را احترام می‌کند و اهل آخرت را خوار می‌شمارد. هرگاه محتاجی به انسان مراجعه می‌کند، اگر نابینا باشد و حاجتش هم دینی باشد و ترس از خدا او را به این کار وا داشته باشد، شایسته است بیش از دیگر مراجعه‌کنندگان به او ترحم نمود، بیشتر به او روی آورد و به او عطا و عطا کرد نه اینکه چهره ترش کرد و روی از او برتافت (۱۴).

از دیگر مسائلی که جزء نیازهای معنوی کم‌توانان جسمی و ذهنی در احادیث و روایات معصومان (ع) به چشم می‌خورد،

از دیگر مصادیق تعامل با کم‌توانان جسمی و ذهنی، شوخی و مزاح کردن با این‌گونه افراد برای شادکردن آنان است. در روایتی از امام علی (ع) آمده است: چشم رسول خدا (ص) به زنی افتاد که از دو چشم او چرک بیرون می‌آمد، فرمود: کسی که دو چشم او این‌گونه باشد، داخل بهشت نمی‌شود! زن به گریه افتاد و گفت: ای رسول خدا (ص)! پس من داخل دوزخ می‌شوم؟ حضرت فرمود: نه، منظور این است که با چنین صورتی وارد بهشت نمی‌شوی! سپس ادامه داد: افراد یک‌چشم و نابینا وارد بهشت نمی‌شوند، بلکه افراد در بهشت سالم و جوان خواهند بود (۹). از ظاهر روایت چنین بر می‌آید که شروع گفتگوی پیامبر (ص) با زن مذکور در روایت، از باب شوخی و مزاح بوده است و این‌گونه نبوده است که زن را به وارد نشدن به بهشت به سبب مشکلی که در چشمش بوده، تهدید نماید (۱۳)؛ اخلاق سترگ پیامبر (ص)، نه تنها به دنبال آزار و اذیت این‌گونه افراد نیست، بلکه با توجه به قسمت پایانی کلام حضرت (ص) در روایت پیش‌گفته، نوید رهایی از مشکلات و سختی‌های ظاهری در دنیا را برای ایشان به ارمغان می‌آورد و امیدشان را افزون می‌کند.

از دیگر نیازهای اجتماعی افراد کم‌توان بنابر آموزه‌های دینی یاری رساندن افراد جامعه به آنان است و این اقدام پاداش بسیاری از سوی خدا برای یاری‌رسان در پی خواهد داشت. برای نمونه در فضیلت راه بردن فرد نابینا از رسول خدا (ص) نقل است: هر کس نابینایی را چهل گام بر زمین صاف راه ببرد، ثواب سر سوزنی از آن، با صدقه دادن همه‌ی روی زمین - اگرچه طلا باشد - برابر نگیرد و اگر در مسیری که او را راه می‌برد، پرتگاهی باشد و او را از آن بگذرانند، روز قیامت در میزان حسنات خدا صد هزار برابر بیشتر از همه‌ی دنیا دریابد و به همه‌ی گناهانش برتری داده شود و آنها را نابود کند و او را در بالاترین بهشت‌ها و غرفه‌هایش منزل دهد (۲۱)؛ همچنین در فضیلت شنوندن فرد ناشنوا آمده است: امام صادق (ع) فرمود: شنوندن سخن به فرد ناشنوا، بدون اظهار ناراحتی و چهره درهم کشیدن، صدقه‌ی گوارا است (۴).

آزار نرساندن افراد جامعه به کم‌توانان از دیگر نیازهای اجتماعی آنها است که در احادیث بسیاری به آن اشاره شده و ائمه (ع) در سخنان خود افراد جامعه را از این عمل بر حذر داشته‌اند. بنابر روایات، آزار و اذیت نسبت به کم‌توانان جسمی می‌تواند در شکل‌های ذیل نمود پیدا کند:

۱) نگاه‌های طولانی و مستمر: کم‌توانان جسمی و ذهنی، از آنجاکه از نظر ظاهری دارای وضعیتی خاص هستند، غالباً

نسبت به رفتارهای کسانی که بر خلاف این اصل عمل می‌کردند، ناراحتی خود را نشان می‌دادند. برای نمونه امام حسین (ع) در سرزنش عالمانی که دردهای مردم زیر فشار، آنان را بر نمی‌انگیزاند و در مقابل ستم ستمگران خاموش می‌نشینند و برای برپاداری قسط قیام نمی‌کنند، می‌فرماید: «حقّ ضعیفان را شما ضایع کردید، کوران و گنگان و زمین‌گیران را در شهرها به حال خود وا گذاشته‌اند و شما به آنان رحم نمی‌کنید!» (۱۷). بنابراین، افراد جامعه باید در تعامل خویش با کم‌توانان جسمی و ذهنی همچون پیشوایان دینی بر مبنای رحمت و مهرورزی رفتار نمایند و رضایت خدا را جلب کنند.

د) تأمین نیازهای اجتماعی: یکی از ابعاد سلامت، توانایی فرد در تعامل مؤثر با دیگران و اجتماع به‌منظور ایجاد روابط ارضاکنده‌ی شخصی و به انجام رساندن نقش‌های اجتماعی خویش است (۱۸). افراد کم‌توان به این سلامت نیاز دارند و برای پیوستن به جامعه و تعامل داشتن با آن ضروری است که افراد جامعه نیازهای اجتماعی‌شان را تأمین کنند؛ پیشوایان دینی همواره به دعوت افراد جامعه به تأمین این نیاز توجه کرده‌اند (۱۳)؛ از وظایف و تکالیفی که افراد جامعه نسبت به کم‌توانان جسمی و ذهنی دارند، تعامل و ارتباط مؤثر با این‌گونه افراد و دوری نگزیدن از آنان است.

یکی از مصادیق تعامل با کم‌توانان جسمی و ذهنی، حضور در مجالس و سفره‌های کم‌توانان جسمی و ذهنی و نیز دعوت از آنان برای حضور در مجالس و سفره‌های خویش و هم‌غذا شدن و هم‌صحبت شدن با آنان است. نقل شده است که علت نزول آیه‌ی ۶۱ سوره‌ی نور^۱ (۱۹) - که از جواز غذا خوردن نابینایان، لنگان و بیماران از خانه‌های مختلف سخن می‌گوید - این بوده است که افراد سالم و عادی سفره‌هایشان را از افرادی که دچار کم‌توانی هستند، جدا نکنند و با یکدیگر در ارتباط و تعامل باشند (۲۰).

آنچه در این زمینه گفتن آن ضروری می‌نماید این است که نه تنها باید با کم‌توانان جسمی و ذهنی ارتباط و تعامل داشت، بلکه باید آنان را در مجالس گرمی داشت و در صورت نیاز راهنمایی‌شان کرد؛ از پیامبر (ص) نقل شده است که فرمود: «حقّ مجالس را ادا کنید، گفته شد: حقّ آن چیست؟ فرمود: چشم‌هایتان را فروافکنید و سلام را پاسخ دهید و نابینا را راهنمایی کنید و امر به معروف و نهی از منکر نمایید (۱۶).

۱) «لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِهْوَانِكُمْ...»

این‌گونه غیبت از غیبت با زبان بدتر است؛ زیرا این کار عیب کسی را واضح‌تر می‌فهماند و نشان می‌دهد (۲۴).

۴) شماتت کردن: از بدترین انواع آزار و اذیت برای کسانی که به مشکلات ظاهری از جمله بلایای جسمی و یا ذهنی دچار شده‌اند، شماتت کردن آنان است. در روایت آمده است: بعد از آنکه ایوب پیامبر شفا پیدا کرد از او پرسیدند: در تمام مدت بیماری چه چیز تو را بیشتر آزار داد؟ او پاسخ داد: شماتت دشمنان (۲۰). شماتت افراد مبتلا نشانه‌ی حقارت شخصیت عامل آن و سیر در مسیر شیطان است که برخی به آن دچار هستند و طبق اخبار و روایات می‌توان ادعا کرد که شماتت کننده از دنیا نمی‌رود مگر خودش هم بدان رنج مبتلا می‌شود. امام صادق (ع) می‌فرماید: در گرفتاری برادر (دینی) خود اظهار شادی و شماتت مکن که مبدا خداوند به او ترحم کند و آن گرفتاری را به سوی تو بگرداند و فرمود: هر کس به مصیبتی که به برادرش (برادر دینی) رسیده شادکام شود، از دنیا نرود تا خودش گرفتار آن شود (۲۳).

شماتت از آن دسته آزارهایی است که تحمل آن برای انبیاء الهی و امامان معصوم (ع) هم دشوار بوده است؛ از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمودند: پیغمبران، به سرزنش و زخم زبان و شماتت صبر نمی‌کنند (۲۵).

۵) فخر فروشی: با وجود اختلاف‌هایی که در آفرینش جسمی و فیزیکی انسان‌ها وجود دارد، همه‌ی آنان از گوهر الهی یکسان (فطرت واحد) برخوردارند: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» (۲۶)؛ «پس روی خود را با گرایش تمام به حق، به سوی این دین کن، با همان سرشتی که خدا مردم را بر آن سرشته است» و یگانه علت برتری و سبقت آنان از یکدیگر، توجه به این گوهر الهی و شکوفایی آن است: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (۲۷)؛ «در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شما است» (۲۸). بر این اساس افراد جامعه در ارتباط با کم‌توانان باید به گونه‌ی رفتار کنند که از کلامشان تکبر و فخر فروشی احساس نشود؛ اول اینکه چه بسا آنان از ویژگی‌های معنوی برجسته برخوردار؛ و نزد خداوند محبوب‌تر باشند و دوم اینکه فخر فروشی موجب اذیت و ناراحت شدن آنان می‌شود. از رسول خدا (ص) نقل شده است که فرمودند: هنگامی که اهل بلا (مبتلایان به بیماری، معلولان و...) را دیدید، حمد خدا را به جای آورید، اما به گونه‌ی بگویند که آنان نشنوند؛ چون ناراحتشان می‌کند (۲۳).

مردم به گونه‌ی خاص و معنادار به آنان نگاه می‌کنند که این مسئله سبب ناراحتی و رنجیده خاطر شدن این‌گونه افراد می‌شود. ائمه (ع) با عنایت و علم به این مسئله، به نگاه نکردن طولانی به این‌گونه افراد که حامل معانی منفی و ناراحت کننده برای آنان است، توصیه نموده‌اند. در روایتی از رسول خدا (ص) آمده است: به اهل بلا و مجذومان (خوره‌زدگان) نگاه پیوسته نکنید؛ چون این عمل ناراحتشان می‌سازد (۱۶).

۲) ترساندن: یکی از عواملی که سبب آزار و اذیت کم‌توانان جسمی و ذهنی می‌شود، ترساندن آنان است؛ ترساندن کم‌توانان جسمی و ذهنی موجب کمتر شدن قدرت آنان در انجام امورشان می‌شود و از سوئی برخلاف تمامی اصول انسانی و اسلامی است. در روایات معصومان (ع) به این مسئله توجه شده و عامل آن به جبران امر موظف شده است. روایت ذیل در این زمینه قابل توجه است: امام صادق (ع) به ابوهارون مکفوف [نابینا] فرمود: «ای ابوهارون! نظر تو چیست درباره‌ی نابینایی که در شهر بدون راهنما می‌چرخد؛ پس از آن مردی او را صدا زد و گفت: فلانی، جلو تو چاه است و نابینا دیگر نتوانست حرکت کند. شخص نابینا به کسی که او را صدا زده بود، می‌چسبد و می‌گوید: من شهر را می‌گشتم و به راهنما نیاز نداشتم. امام (ع) سپس فرمود: به خاطر صدایی که به او زده، راهنمایی بر عهده‌ی اوست» (۲۲).

۳) مسخره کردن: یکی از بدترین انواع آزار رساندن به کم‌توانان جسمی و ذهنی، مسخره کردن و یا تقلید کردن ویژگی‌های ظاهری آنان است؛ این رذیله‌ی اخلاقی از بدترین رفتارهایی است که برخی از افراد جامعه ممکن است در تعامل با این‌گونه افراد به آن دچار باشند. پیشوایان دین در سخنان خویش از این عمل نهی کرده‌اند؛ امام صادق (ع) می‌فرماید: هرگاه شخصی را ببینی که به بلایی مبتلا شده و تو از نعمت الهی (سلامتی) برخوردار هستی، بگو: خدایا! من مسخره نمی‌کنم؛ افتخار هم نمی‌کنم، اما تو را به خاطر نعمت‌های بزرگت بر من شکر می‌کنم (۲۳).

گفتنی است مسخره یا تقلید کردن کم‌توانان از مصادیق غیبت است و گناه کبیره محسوب می‌شود؛ زیرا در تعریف غیبت نوشته‌اند: غیبت آن است که چیزی نسبت به کسی گفته شود که اگر به گوش وی برسد خوشش نیاید؛ خواه آن گفته راجع به نقص در بدن او یا در اخلاق یا در اقوال و یا در افعال مربوط به دین یا دنیای او باشد. وی در ادامه می‌گوید: غیبت با اظهار نقص و یا تقلید و شبیه‌سازی تحقق پیدا می‌کند؛ مثل لنگ راه رفتن و تقلید او را در آوردن، بلکه

بحث

افراد جامعه می‌توانند با تمسک به آموزه‌های دینی در جهت تأمین نیازهای مادی کم‌توانان بکوشند و گرد محرومیت‌هایی را که به سبب کمبودها و نقص‌های آنان بر چهره‌شان نشسته پاک کنند. تأمین مسائل معنوی نیز سبب رشد روحی آنان و در نتیجه بهتر زندگی کردن آنان می‌شود. علاوه بر این، تأمین نیازهای عاطفی هم نقش بسزایی در شکل‌گیری ویژگی‌های مثبت مانند اعتماد به نفس در آنان دارد. مهربانی و عطف با کم‌توانان جسمی و ذهنی سبب بازگرداندن آنان به آغوش جامعه خواهد شد؛ چون موجب بیشتر شدن قدرت و اعتماد به نفس آنان می‌شود. افراد کم‌توان به تعامل و پیوستگی با افراد جامعه که نیازی اجتماعی است، احتیاج دارند و می‌توانند چاره‌ی بسیاری از مشکلات خود را در آن بیابند. خداوند روا نمی‌دارد این‌گونه افراد به سبب نقص‌ها و کمبودهای ظاهری که دارند از حضور در کنار افراد دیگر محروم شوند.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش که برآمده از آیات و روایات است، وظایف افراد جامعه در قبال افراد کم‌توان در تأمین نیازهای مادی، معنوی، عاطفی و اجتماعی آنان جمع می‌شود. نیازهای مادی کم‌توانان عبارت است از حمایت‌های مالی و تأمین احتیاجات آنان؛ نیازهای معنوی این دسته از افراد نیز شامل ارتباط احترام‌آمیز و به دور از تحقیر و توهین و همچنین رعایت احکام فردی در مواجهه با آنان می‌شود. علاوه بر این، محبت به افراد کم‌توان و مهرورزی با آن نیاز عاطفی این‌گونه افراد؛ و ارتباط داشتن و دوری نگزیدن افراد جامعه، یاری رساندن و آزار نرساندن به کم‌توانان نیازهای اجتماعی آنان محسوب می‌شود.

محدودیت‌های پژوهش

از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به این مورد اشاره کرد که احادیث مرتبط با کم‌توانان به صورت مستقل در مجموعه‌های روایی جمع‌آوری و دسته‌بندی نشده است. بنابراین، یافتن آنها به سادگی میسر نبود؛ علاوه بر این، احادیث مرتبط با کم‌توانان مگر در مواردی اندک، آن هم در حوزه‌های فقهی شرح نشده است.

پیشنهاد‌های پژوهش

متناسب با محدودیت‌های یادشده، پیشنهاد می‌شود که احادیث مرتبط با کم‌توانان به صورت مستقل در مجموعه‌های روایی جمع‌آوری؛ و همچنین شرح شود.

قدردانی

از همه‌ی کسانی که در اجرای این پژوهش یاریگر پژوهشگران بوده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش با هزینه‌ی شخصی انجام شده است و حامی مالی ندارد.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره‌ی این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

References

1. Khodabakhshi-Koolae A, Heidari F, Motlagh F. The effect of mixed prayer and positive psychology group therapy on life meaning and death anxiety among elderly women with physical-motor disabilities. *Journal of Research on Religion & Health*. 2018;4(2):16-28. (Full Text in Persian)
2. Khakpour H, Ravagh M, Salari I, GHorbazade A. The ways to deal with psychosis in view of Quran and narratives. *Journal of Research on Religion & Health*. 2016;1(3):51-61. (Full Text in Persian)
3. Seyyed Razi MH. Nahj Albalaqah. Translator: Seyyed Gaffar, Shahidi. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company; 2000. (Full Text in Persian)
4. Sadoogh M. Al-Khesal. Researcher: Ali Akbar Ghaffari. 1 ed. Qom: community of the teachers; 1983. (Full Text in Arabic)
5. The holy Quran. Al-Hejr. Verse 28. Translated by: Ayatollah Al-ozma Naser Makarem Shirazi. Qom: Imam Ali Ene Abi Taleb (Ya); 2010. (Full Text in Arabic)
6. Balkhi M. Moqatel ibn Soleiman commentary. Researcher, Abdollah Mahmud Shahate. 1

- ed. Beirut: Dar Ehya al-Toras; 2001. (Full Text in Arabic)
7. Kulayni M. Al-Kafi. Researcher, Ali Akbar Ghaffari and Mohammad Akhundi. 4 ed. Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986. V5. (Full Text in Arabic)
8. Noori H. Mostadrak al- Vasael. 1 ed. Qom: Institute Al al-Bayt; 1987. (Full Text in Arabic)
9. Ravandi Q. Ghasas Al-Anbiaa, Researcher. GHolamreza Erfanian Yazdi. 1 ed. Mashhad: Islamic Research Center; 1988. (Full Text in Persian)
10. Sajedi A. Insanity in Medical Teachings of Islam. J Res Relig Health. 2018;4(4):118-33. (Full Text in Persian)
11. Fani M, Abdoljabbari M, Atashzadeh-Shoorideh F, Karamkhani M. The criteria of healthy humans from the perspective of religious texts. Journal of Research on Religion & Health 2017;4(1):104-17. (Full Text in Persian)
12. Atashzadeh-Shoorideh F, Karamkhani M, Shokri Khubestani M, Fani M, Abdoljabbari M. Searching the concept of spiritual well-being and the indices of healthy individuals in different religions and creeds. Journal of Research on Religion & Health. 2016;2(4):63-71. (Full Text in Persian)
13. Teymouri A. The Lifestyle of Physically and Mentally Disabled People and Dealing with Them Based on Verses of the Holy Quran and Hadiths. Tehran: Faculty of Humanities, Shahed University; 2017. (Full Text in Persian)
14. Tabatabaee MH. The Balance in interpretation of Quran (Tafsir al-Mizan). 5 ed. Qom: Qom scientific board of educators in social Islamic publication office; 1995. (Full Text in Persian)
15. Sadoogh M. Savab al-A'mal va Eghab al-A'mal. 2 ed. Qom: Dar al-Sharif al-Rahna Lennashr; 1985. (Full Text in Arabic)
16. Majlesi MB. Behar Al-Anvar. 2 ed. Beirut: Dar al-Ehya al-torath al-Arabi; 1982. (Full Text in Arabic)
17. Hakimi MR. Al-Hayat. Translator, Ahmad Aram. 1 ed. Tehran: Islamic Culture publishing office; 2002. (Full Text in Persian)
18. Heidarnia MA. The Evaluation of Social Spectrum of Health in Statements of Imam Ali (as) in Nahjolbalagheh. Journal of Reaserch on Religion & Health. 2016;2(3):54-64.
19. The holy Quran. Al-Noor. Verse 61. Translated by: Ayatollah Al-ozma Naser Makarem Shirazi. Qom: Imam Ali Ene Abi Taleb (Ya); 2010.
20. Qomi A. Qomi commentary. Researcher, Musavi Jazayeri 4ed. Qom: Dar al- Ketab; 1988.
21. Qomi A. Safinat al-Behar. 1 ed. Qom: Osveh; 1993.
22. Toosi M. Tahzib Al Ahkam. Researcher Kharsan. 4 ed. Tehran: Dar Al- kotob A-Islameyyah; 1968.
23. Kulayni M. Al-Kafi. Researcher, Ali Akbar Ghaffari and Muhammad Akhundi. 4 ed. Tehran: Dar Al-Kotob Al-Eslamiyyah; 1986. V2. (Full Text in Arabic)
24. Naraqi M. Islamic Ethics science. Tehran: Hekmat publication; 1994.
25. Sadooq M. Ellal Al-Sharaye. 1 ed. Qom: Davari Bookstore; 2007.
26. The holy Quran. Al-Room. Verse 30. Translated by: Ayatollah Al-ozma Naser Makarem Shirazi. Qom: Imam Ali Ene Abi Taleb (Ya); 2010.
27. The holy Quran. Al-Hojrat. Verse 13. Translated by: Ayatollah Al-ozma Naser Makarem Shirazi. Qom: Imam Ali Ene Abi Taleb (Ya); 2010.
28. Muhammad Ja'fari R. Religion and human equality. Qom: Adyan Publications; 2013.